

ETNOGRAFIJA IN ZGODOVINOPISJE

Slavko Kremenšek

Uspešen razvoj vsake znanstvene discipline, v našem primeru etnografije kot posebne družbene vede, je odvisen tako od konkretne, induktivno zastavljene znanstvene raziskave, kakor od splošne razvitosti teoretične znanstvene misli. Spričo tega dejstva je nepotrebno dokazovanje, da morajo vsako posamično, konkretno znanstveno proučevanje spremljati znanstveno utemeljeni idejnometodološki principi, ki induktivno znanstveno delo usmerjajo in mu v širšem okviru znanstvenega proučevanja odredjajo mesto in pomen. Seveda pa ne gre ti dve premisi jemati ločeno. Razvijanje in izpopolnjevanje znanstvene teorije je neposredno zvezano z uspehi konkretne raziskave, kakor je le-ta, kot rečeno, povezana z razvojem teoretičnih postavk. Šele njun medsebojni dialektični odnos ustvarja pogoj za resnično znanstveno usmerjeno in utemeljeno strokovno delo.

Številna sporna vprašanja glede predmeta, metode in ciljev etnografije skušajo posamezni etnografi tolmačiti z mladostjo etnografske vede. Navajajo tudi kompleksnost predmeta, bližino in sorodnost drugih znanstvenih disciplin, neopredeljivost njenih meja. Težko je vselej in ob vsakem primeru opravičiti nejasnosti in velike razlike v pojmovanju temeljnih teoretičnih vprašanj z navedenimi izgovori. Etnografija je, kakor vsaka družbena (in celo naravoslovna) veda, odvisna od vsakokratnega družbenorazvojnega stanja in rešuje probleme, ki jih življenje postavlja. Ti problemi so raznoliki in v različnih obdobjih družbeno-ekonomskega razvoja tudi različni. Problematika, ki jo je etnografija v posameznih obdobjih reševala, kakor tudi način tega reševanja in smotri, ki si jih je ob tem zastavljala, sestavljajo zgodovino etnografske vede. Le-ta vsebuje v induktivno raziskovalnem in teoretičnem pogledu sestavine, ki imajo tako pozitiven kot negativen vpliv na sodobno usmeritev znanstvenega dela. Temeljit in vsestranski pretres razvoja etnografije v domačih in širših okvirih z znanstvenega stališča splošne sociologije bi omogočil rešitev številnih spornih in na najrazličnejše načine tolmačenih teoretičnih vprašanj. Ob pomanjkanju take analize ostajajo žal vse teoretične obravnave brez pomembne historične utemeljitve. Brez nje morajo ostati seveda tudi pričujoče vrstice, katerih namen je, načeti ob postavkah nekaterih novejših teoretičnih razprav pereči problem razmerja med etnografijo in zgodovinopisjem.

Kolikor pustimo vprašanje odnosa med etnografijo kot regionalno evropsko etnologijo in sociologijo kot posebno družbeno vedo ob strani, se javlja razmejitev med etnografijo in zgodovino-pisjem kot eno najvažnejših etnografskih teoretičnih poglavij. To dokazujejo v splošnem vsi, sicer redki, teoretični spisi v slovenski in jugoslovanski etnografiji. Mimo tega ne more novejša evropska etnografija tedaj, ko skuša opredeliti predmet etnografskega proučevanja in ga razmejiti z delovnim področjem zgodovino-pisja nasploh in posameznimi historičnimi disciplinami posebej. Že pri bežnem in nesistematičnem pregledu teoretičnih sestavkov in poglavij moramo ugotoviti, da je to razmejevanje dokaj neenotno in neposredno povezano s samim teoretičnim pojmovanjem etnografije in njene problematike.

V vseh temeljnih usmeritvah etnografske teoretične misli, izraženih v zadnjih letih pri nas, je razmejitev dela med etnografijo in zgodovino-pisjem le posredno nakazana. Tako imenovana »kulturnozgodovinska« ali »zgodovinska« smer etnografske raziskave omejuje s svojim odobravanjem plastne teorije predmet in cilje etnografske vede na spodnjo, nižjo ali ljudsko kulturno plast. Ob razdelitvi celotne kulture visoko civiliziranih narodov na gornjo, srednjo in spodnjo kulturno plast predočujejo n. pr. v eni od tovrstnih usmeritvenih variant torišče etnografskih raziskav »stvaritve iz območja tako imenovane spodnje in srednje kulturne plasti in pa njuni vplivi na gornjo plast, medtem ko sodijo stvaritve tako imenovane visoke kulture na torišče slovstvene, umetnostne in glasbene zgodovine in pa kulturne zgodovine v ožjem ali bolj tradicionalnem, čeprav zelo nenatančnem pomenu besede...«¹ Raziskovalno področje tako usmerjene etnografije so v obdobju razredne diferenciacije tiste socialne plasti, katerim je kljub izenačujočemu civilizacijskemu razvoju uspelo najdlje in vsaj do neke mere ohraniti »enostavno, v sebi izenačeno, domačo, tradicionalno, nepismeno«² kulturno podobo. Ker je usoda tako pojmovane ljudske kulture s splošno zakonitostjo družbenega razvoja zapečateni, in so celo njeni preostanki obsojeni, da bodo kmalu izginili, se torišče zanimanja etnografije širi v obratni smeri zgodovinskega razvoja. Z označeno opredelitvijo predmeta in s tem povezanim časovnim omejevanjem njenega zanimanja je postala etnografija svoj lastni ujetnik.

Iz te »zgodovinske« usmeritve, ki vodi etnografijo kot samostojno znanstveno disciplino v perspektivi v spojitve s kulturno zgodovino, si išče etnografska znanstvena teorija izhod v funkcionalnih, psiholoških in drugih vidikih etnografskega proučevanja. Prejšnjemu sociološko in časovno omejenemu predmetu etnografije se brišejo meje s tem, da se »ljudskost« in ljudska kultura pojmujeta kot »nezgodovinska, po obče-

¹ Angelos Baš, *Etnografija — zgodovinska znanost*, Naši razgledi, 20. februarja 1960, str. 77.

² Branimir Bratanić, *Regionalna ili nacionalna i opća etnologija*, SE X, 1957, str. 13.

stvenih in tradicionalnih vezeh pogojena« kvaliteta. Tako pojmovana »ljudskost« ni sociološko omejena, temveč je last vsakega posameznika, ni časovno vezana, kajti tako pojmovana ljudska kultura še vedno nastaja in bo še nastajala. Vendar ni taka usmeritev le izhod iz nastalega položaja; zanimanje etnografije za nastajanje ljudske kulture v sedanjosti in razlaga tega nastajanja naj bi pomenila protiutež »enačenju etnografije z zgodovino«, njenemu podrejanju le-tej kot nekake »viro-slovne discipline«, »k čemur vodi enostransko poudarjanje in pojmovanje, da je etnografija — zgodovinska veda«. Zanimanje za sedanjost naj bi bil tudi »logičen in metodično-idejno nujen protest proti enostranskemu prej omenjenemu pojmovanju, obenem pa osnova za sodobno delo v naši znanosti«.³

Medtem ko je v prvem primeru, pri tako imenovani »zgodovinski« usmeritvi, spričo po predmetu določenega prvenstvenega zanimanja za časovno oddaljeneje probleme, etnografija označena kot zgodovinska veda, se s psihologistično orientacijo v sodobnost to naglaševanje odpravlja. Zgodovinska smer v etnografiji bi bila v tem primeru le ena izmed več delovnih metod, ki si jih etnograf po potrebi izbira, dopolnjuje in združuje v posebno etnografsko delovno metodo. Seveda gre ob takih naziranjih za zoženo pojmovanje zgodovine in zgodovinskosti. Zato je treba k temu takoj pribiti, da je z uveljavitvijo historizma res težko, katero koli področje družbenega dogajanja ali stanja imenovati nezgodovinsko in ga tako izvzeti iz splošne zgodovinske problematike. Tudi občestvene in tradicionalne vezi, ki naj bi ustvarjale nezgodovinska stanja, so časovno in krajevno pogojene in zato zgodovinsko vezane, pa naj je njihova odvisnost starejšega datuma ali od današnjega dne. Omejevanje na sodobne družbene probleme ne pomeni osvobajanja zgodovinskega gledanja in ne uteče zanimanju zgodovinskih disciplin. Res nemogoče je potemtakem iskati etnografiji kakršnega koli mesta izven njih. Etnografija je družbena veda, ki s proučevanjem konkretnega, t. j. zgodovinskega gradiva sodi v celoti v krog zgodovinskih znanstvenih disciplin.

Zavoljo popolne neuspešnosti, ki bi jo pokazalo kakršno koli iskanje mesta etnografiji izven sklopa zgodovinskih ved, je treba razmejitev med etnografijo in zgodovinopisjem iskati samo v tem okviru. Pri tako imenovani »kulturnozgodovinski« ali »zgodovinski« usmeritvi etnografskega znanstvenega dela se zdi, da je s pojmovanjem ljudske kulture kot posebne kvalitete meja med obema disciplinama kolikor toliko jasno začrtana in pomenijo nejasna mesta le običajen prehod med sosednjima vedama. V tem primeru ostanejo odprti problemi le na strani zgodovinopisja, ki bi moralo predvsem za starejša obdobja dodobra upoštevati izsledke etnografije, saj ne gre med obema vedama le za obrobna stikališča, temveč za medsebojne preseke. Tako bi se morala n. pr. gospodarska zgodovina nedvomno zanimati za probleme, ki jih proučuje

³ Vilko Novak, O bistvu etnografije in njeni metodi, SE IX, 1956, str. 12.

etnografija v okviru materialne kulture. Socialnozgodovinske raziskave bi morale vključevati probleme ljudske socialne kulture. Ljudska duhovna kultura je nedvomno tudi sestavni del različnih kulturnozgodovinskih disciplin. Ugotoviti je treba, da sodobno znanstveno zgodovinopisje vse te probleme vključuje v svojo obravnavo ali bi jih vsaj moralo vključevati. Ta ugotovitev pa nikakor ne bi motila etnografskega dela, če bi le-to temeljilo na sprejemljivi vsestranski opredelitvi ljudske kulture. Manjka predvsem določitev njene vsebine, ki bi ljudsko kulturo utemeljila v smislu posebne kvalitete. Do zdaj pri nas izražene utemeljitve so ali idealistično zasnovane in zato nesprejemljive⁴ ali na osnovi le nekaterih določitvenih komponent še premalo podprte.⁵ Zadovoljiva rešitev te naloge bi dala »kulturnozgodovinski« usmeritvi etnografske vede odgovor na vprašanje o razmejitvi med etnografijo in zgodovinopisjem. Njuno medsebojno razmerje bi bilo podobno odnosu med splošnim zgodovinopisjem na eni in na primer umetnostno zgodovino, zgodovino filozofije, literarno zgodovino na drugi strani. Etnografija bi se tedaj s popolno upravičenostjo ukvarjala s »starimi domačimi kulturami, z njihovimi medsebojnimi odnosi in odnosom nasproti od zunaj vneseni civilizaciji«,⁶ pa čeprav bi se splošno zgodovinopisje po potrebi spuščalo tudi na to področje.

Poleg doslej premalo utemeljene »kulturnozgodovinske« ali »zgodovinske« smeri etnografskega proučevanja, oprte na shematično plastno teorijo, in psihologistične usmeritve, izhajajoče iz napačnih predpostavk, je naša strokovna literatura zabeležila tudi naziranje, ki naj bi bilo v skladu z idejno-metodološkimi načeli historičnega materializma.⁷ Na osnovi teh vodil naj bi bil pravi predmet etnografske vede zgodovinsko dogajanje med širokimi ljudskimi množicami, ugotavljanje zakonitosti tega dogajanja, znanstveno proučevanje življenjskih odnosov, v katerih se je razvijal prehod iz preteklosti v sedanost kot rezultat dogajanja prejšnjih razvojnih obdobj. To svojo nalogo naj bi etnografija izpolnjevala predvsem na osnovi tipičnega etnografskega gradiva, in to zlasti zategadelj, ker zgodovinopisju zaradi pomanjkljivosti arhivskega in drugega zgodovinskega gradiva to področje ni dostopno. Predmet zanimanja etnografske vede bi se na osnovi tega naziranja z zgodovinskim razvojem ne ožil, etnografija bi ne prihajala v krizo in njene aktualnosti bi ne bilo mogoče izpodbijati.

Popolnoma razumljivo je, da se sodobno znanstveno zgodovinopisje ne more odreči proučevanju zgodovinskega dogajanja med širokimi ljudskimi množicami. Pritegnitev le-teh v znanstveno obravnavo je ena bistvenih značilnosti res sodobnega in res znanstvenega zgodovinopisja.

⁴ Rajko Ložar, *Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen*, NS I, 1944, str. 7—20.

⁵ Baš, n. t. č., str. 77—79.

⁶ Bratanič, n. m.

⁷ Marijana Gušić, *Naloge naše etnografije*, SE V, 1952, str. 7—15.

Ne gre na tem mestu razpravljati o vprašanju, koliko je zgodovinpisju že uspelo razširiti in poglobiti območje svojega dela, niti ne o tem, kakšne rezultate lahko tudi že starejše zgodovinpisje v navedenem pogledu nudi. Na osnovi historično materialističnih metodoloških vodil je treba pač vse strani družbenozgodovinskega procesa motriti v njihovi dejanski medsebojni povezanosti in zgodovinsko raziskavo tudi v tem smislu usmeriti. Sodelovanje vseh posameznih zgodovinskih disciplin mora biti zavoljo tega čim tesnejše, kar je poudarjeno tudi v gornjem orisu nalog sodobne etnografije. Vprašanje razmejitve dobiva s tem poudarek na stikališčih. Tudi s teh gledišč, in še predvsem s teh, si je treba ogledati odnos med etnografijo in zgodovinpisjem.

Etnografija, pojmovana kot proučevanje zgodovinskega dogajanja med najširšimi ljudskimi plastmi v okviru neke etnične enote, je tako po predmetu, metodah in cilju tesno povezana z zgodovinpisjem. Še več; i predmet i cilj, delno tudi metode etnografske vede so do dobršne mere identične s predmetom, metodami in ciljem zgodovinpisja. Življenjski materialni pogoji, življenjski odnošaji in najrazličnejše oblike družbene zavesti, lastni širokim ljudskim plastem, so bili že vse doslej predmet etnografije. Naloga sodobne usmeritve etnografske vede bi bila predvsem še v tem, da bi predmet svojega proučevanja razširila na tiste ljudske plasti, ki so iz različnih razlogov ostale doslej izven njene obravnave. Na tak način postane etnografija po svojem predmetu sestavni del splošne zgodovine in izpolnjuje v njenem okviru svoje posebne naloge.

Glede na splošno znanstveno metodološko orientacijo ne more biti razlik med etnografijo in zgodovinpisjem. Njuna metodološka vodila izhajajo iz dosedanjih spoznanj splošne sociologije in so tako v skladu z načeli zgodovinskega materializma. Nedvomno pa obstajajo določene razlike v delovnih prijemih, ki sta jih obe dve vedi v svojem dosedanjem zgodovinskem razvoju razvili. Tako si je zgodovinpisje iskalo gradivo za svoja spoznanja predvsem v pisanih virih, etnografija pa se je okoriščala predvsem z recentnim terenskim gradivom. To je več ali manj ustrezalo dosedanjemu pojmovanju o naravi njunega predmeta. S sodobno opredelitvijo delovnega področja si izbirata gradivo glede na zastavljene naloge in ga tako podrejata zastavljenim ciljem. Pri tem še nadalje skrbita za izpopolnjevanje svojih specifičnih delovnih metod, s čimer je etnografija najtesneje povezana z občo etnologijo in se še zlasti na tej osnovi staplja z njo v eno znanstveno disciplino.

Enotna idejno-metodološka usmeritev etnografije in zgodovinpisja, kakor celotnega sestava družbenih ved, narekuje enoten končni cilj v proučevanju človeške družbe v vseh njenih pojavih in ugotavljanju zakonitosti razvoja. Zgodovinpisje kakor etnografija raziskujeta enoten zgodovinski proces z induktivno metodološkim izhodiščem v proučevanju konkretnega zgodovinskega dogajanja in stanja. Njuno zanimanje priteguje odnosnost v strukturi in razvoju in proučevanje posameznih po-

javov, kolikor je to potrebno za razumevanje celote. V okviru tega končnega cilja izpolnjuje etnografija posebne naloge in si na tej osnovi zastavlja tudi svoje posebne cilje. S tem pa se nikakor ne oddaljuje od splošne zgodovinske problematike. Z intenzivnim proučevanjem svojega predmeta doprinaša svoj delež k razumevanju družbenozgodovinskega razvojnega procesa, in to na odseku, ki je prav zaradi dosedanje znanstvene zapostavljenosti velikega pomena.

Résumé

ETHNOGRAPHIE ET HISTORIOGRAPHIE

L'auteur souligne la nécessité d'éclaircir les questions théoriques de l'ethnographie. La question des rapports entre l'ethnographie et l'historiographie n'a été abordée qu'indirectement dans les traités théoriques publiés jusqu'à présent en Slovénie, et elle fut résolue de manières différentes à cause de l'orientation différente des auteurs. Il faudra bien chercher la solution du problème dans l'étroite collaboration des deux disciplines qui, d'après leur sujet, leurs méthodes et leur but, sont assez voisines. De ce point de vue, l'ethnographie est une discipline historique, se vouant particulièrement à l'étude des événements historiques des grandes masses du peuple, et fournit son apport à la connaissance du procès évolutif de l'histoire.